

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.29>

Томин Сергій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORSID ID: 0000-0002-2801-2332

ЗАВДАННЯ ТА ТАКТИКА ДОПИТУ ЯК ЗАСОБУ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

TASK AND TACTIC OF INTERROGATION AS A MEANS OF ESTABLISHING THE REASONS AND CONDITIONS OF CORRUPTION CRIMES

У статті досліджуються особливості провадження допиту у кримінальних провадженнях про корупційні злочини з метою встановлення обставин криміногенного характеру. Звертається увага на поняття причин та умов, які сприяють кримінальним правопорушенням. Обґрунтовуються, що вказані обставини діють на кількох рівнях: загальному, видовому та індивідуальному. Розкриваючи можливості допиту у встановленні причин та умов корупційних злочинів, автор робить висновок, що загальні причини злочинів самі по собі не можуть самостійно призвести до такого соціального явища, як злочинність. Зазначається, що під час допиту підлягають встановленню причини та умови конкретного розслідуваного злочину, тобто особливості взаємодії певних властивостей особистості корупціонера, у тому числі психологічних та моральних, які утворилися під впливом різних негативних факторів у процесі становлення особистості, а також конкретна ситуація та обстановка, які в сукупності викликали в особи намір і рішучість порушити норму права, вчинивши корупційне кримінальне правопорушення. Встановленню перш за все підлягають особистісні якості корупціонера, які вплинули на формування антисуспільних, індивідуалістичних поглядів та звичок, а також обставини, які призвели до перетворення цих поглядів та звичок в злочинний намір. Крім того, наголошується на важливому профілактичному значенні також встановлення під час допиту обстановки вчинення корупційного правопорушення, а також окреслюється коло відповідних обставин.

У тактичних цілях свідків корупційних злочинів пропонується поділити за ознакою корпоративності інтересів на осіб, які працюють з підозрюваним в одній установі на тих осіб, які перебувають у службовому підпорядкованні підозрюваного, а також на тих, які йому не підпорядковані. Третьою категорією є ті свідки, які не пов'язані з підозрюваним спільною трудовою діяльністю та будь-якою формою підпорядкування.

У статті розкриваються тактичні прийоми допиту свідків кожної із зазначених груп, а також рекомендації щодо допиту підозрюваних у корупційних злочинах.

Ключові слова: *причини, умови, допит, свідки, корупційні правопорушення, психологічні особливості, обстановка злочину.*

The article examines the peculiarities of interrogation in criminal proceedings on corruption crimes in order to establish the circumstances of a criminogenic nature. Attention is drawn to the concepts of reasons and conditions that contribute to criminal offenses. It is substantiated that the specified circumstances operate at several levels: general, specific and individual. Revealing the possibilities of interrogation in establishing the reasons and conditions of corruption crimes, the author concludes that the general reasons of crimes by themselves cannot independently lead to such a social phenomenon as crime. It is noted that during the interrogation, the reasons and conditions of the specific crime under investigation must be established, that is, the peculiarities of the interaction of certain properties of the personality of the corrupt official, including psychological and moral ones, which were formed under the influence of various negative factors in the process of personality formation, as well as the specific situation and environment that in aggregate caused the person's intention and determination to violate the rule of law by committing a corruption criminal offense. First of all, the personal qualities of the corruptor, which influenced the formation of anti-social, individualistic views and habits, as well as the circumstances that led to the transformation of these views and habits into criminal intent, must be established. In addition, the important prophylactic value of establishing during the interrogation the circumstances of the commission of the corruption offense is also emphasized, as well as the circle of relevant circumstances is outlined.

For tactical purposes, witnesses of corruption crimes are suggested to be divided according to the corporatism of interests into persons who work with the suspect in the same institution, persons who are subordinate to the suspect, as well as those who

are not subordinate to him. The third category is those witnesses who are not related to the suspect by joint work activities and any form of subordination.

The article reveals the tactical methods of questioning witnesses of each of the mentioned groups, as well as recommendations for questioning suspects in corruption crimes.

Key words: *reasons, conditions, interrogation, witnesses, corruption crimes, psychological features, circumstances of the crime.*

Постановка проблеми. Найбільш поширеними процесуальними засобами встановлення обставин вчинення корупційних злочинів є слідчі (розшукові) дії. Саме вони дозволяють отримати речові докази та документи, які свідчать про корупційну діяльність. Водночас, незамінним джерелом доказів залишаються показання учасників кримінального судочинства, отримані під час провадження допиту.

Стан дослідження. Допит у розслідуванні корупційних злочинів був предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як К.Ю. Бобрик, Ю.К. Дорошенко, Н.А. Жерж, Н.В. Кимлик, Р.В. Кимлик, В. Луцик, М.Ф. Сокиран, Р. Шехавцов та ін.

У своїх працях автори розкрили роль допиту у встановленні обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування окремих видів корупційних злочинів, вказали на основні категорії осіб, які підлягають допиту, а також визначали найбільш ефективні тактичні прийоми, які підлягають застосуванню.

Разом з тим, на разі недостатньо розкритими залишаються проблеми провадження допиту з метою вирішення профілактичних завдань під час розслідування корупційних злочинів.

Враховуючи зазначене, метою статті є дослідження можливостей та тактики провадження допиту з метою встановлення причин та умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі неодноразово зверталась увага на значущості допиту у встановленні обставин криміногенного характеру. Так С.І. Марко, М.Р. Прокоп зазначають, що предмет допиту становлять обставини, пов'язані зі з'ясуванням: місця вчинення злочину; особи злочинця; мотивів злочинних дій; обстановки, слідів, способу вчинення злочину; причин і умов, що сприяли його вчиненню [1, с. 328].

Крім того, вважаємо, що шляхом проведення допиту можливо не тільки виявити обставин, які сприяли вчиненню злочину, але й визначити, якою мірою вони сприятимуть вчиненню злочинів у майбутньому.

Для дослідження ролі допиту у встановленні вказаних обставин важливе значення має визна-

чення поняття причин та умов вчинення злочинів, а також їх класифікації.

У юридичній літературі під причинами злочинів розуміють ті соціальні явища, які в бінарному зв'язку породжують і відтворюють злочинність і злочини як закономірний наслідок.

Щодо умов, то це такі явища, які самі не породжують злочинність і злочини, а сприяють, полегшують, інтенсифікують: а) формування і б) дію причини.

Вказані обставини діють на різних рівнях злочинної поведінки: 1) на нижньому (рівні індивідуального вчинку) – це механізм окремого правопорушення, особистість правопорушника, причини його діяння; 2) на вищих рівнях – філософському і соціологічному – це загальний стан, структура і тенденція злочинності загалом, її причини, а також окремих її видів [2].

Враховуючи зазначене, детермінанти корупційної злочинності поділяють на: причини й умови злочинності загалом, тобто як відносно масового соціального явища (основні); причини й умови окремих видів (груп) злочинів, тобто окремих видів злочинності (загальні); причини й умови конкретного злочину, тобто індивідуальної злочинної поведінки (безпосередні) [3, с. 73].

Розкриваючи можливості допиту у встановленні причин та умов корупційних злочинів, необхідно зауважити, що загальні причини злочинів самі по собі не можуть самостійно призвести до такого соціального явища, як злочинність. Вони є лише певними компонентами, які сприяють її виникненню, розвитку та існуванню у суспільстві. Вважаємо, що під час допиту підлягають встановленню причини та умови конкретного розслідуваного злочину, тобто особливості взаємодії певних властивостей особистості корупціонера, у тому числі психологічних та моральних, які утворилися під впливом різних негативних факторів у процесі становлення особистості, а також конкретна ситуація та обстановка, які в сукупності викликали в особи намір і рішучість порушити норму права, вчинивши корупційне кримінальне правопорушення.

Оскільки корупційний злочин вчиняється особою, яка має певний соціальний статус і владні повноваження, надані їй родом діяльності, служби, тобто, службовою особою, встановленню

перш за все підлягають причини та умови на рівні особистості, який вплинув на формування антисуспільних, індивідуалістичних поглядів та звичок, а також обставини, які призвели до перетворення цих поглядів та звичок в злочинний намір [4, с. 96].

Враховуючи зазначене, під час допиту учасників кримінального провадження встановленню підлягають наступні обставини, які характеризують психологічні особливості особистості корупціонера: причини, які спонукали його до вчинення корупційного правопорушення; мета та мотивів вчиненого діяння (особисті, задоволення інтересів третіх осіб, корпоративні, тощо); факт вимагання у діях службової особи.

Важливе профілактичне значення має також встановлення під час допиту обстановки вчинення корупційного правопорушення. У криміналістичному аспекті під нею розуміється система різного роду взаємодіючих між собою до і в момент злочину об'єктів, явищ і процесів матеріального світу, в яких вчинялися дії з підготовки, реалізації та подальшого приховування злочину у певній системі просторово – часової координати. Мікросоціальне середовище – це мікросистеми, що являють собою безпосереднє соціальне оточення кримінального правопорушення на стадії його готування, вчинення та приховування. Морально-психологічне середовище – це сукупність психологічних та моральних станів, настроїв, стосунків між людьми та особою злочинця у період підготовки, реалізації та приховування злочину [5, с. 15].

Обстановка корупційного правопорушення безпосередньо детермінує діяльність злочинця та обумовлює конкретні його поведінкові акти. Злочинна діяльність суб'єкта певним чином запрограмована обстановкою, яка «змушує» його діяти єдиною можливим у конкретній ситуації способом.

На важливість вивчення обстановки корупційних злочинів неодноразово наголошувалось у криміналістичній літературі. При цьому увага зверталась на тому, що злочинці використовують існуючу обстановку для вчинення злочину або утворюють сприятливі умови для його вчинення [6, с. 216].

Враховуючи зазначене, під час допиту учасників кримінального провадження встановленню підлягають наступні обставини, які характеризують обстановку корупційного правопорушення.

1. Сфера діяльності, профіль органу публічної влади, структура органу і місце у ньому службової особи.

2. Повноваження службової особи (які блага може надати, яким несприятливим наслідкам може запобігти).

3. Система документообігу, що супроводжує діяльність органу або установи, а також прийняття рішень.

4. Система обліку та контролю, їх недоліки, безконтрольність на певних ділянках служби.

5. Режим роботи, процедура прийняття рішень (колегіально чи одноособово приймаються рішення, хто и як готує розгляд питань, яка черговість їх вирішення та інші особливості функціонування органу чи установи).

6. Виробничі, ділові, договірні та інші зв'язки з іншими органами та організаціями; підпорядкованість та підконтрольність, особисті та інші позаслужбові зв'язки службової особи, попередні місця роботи.

7. Недоліки діяльності органу (бюрократизм, затягування розгляду питань, злочинні традиції, недоліки в обліку, відсутність контролю та т. п.).

8. Особливості законодавчого регулювання діяльності службової особи, в тому числі недоліки нормативної регламентації, можливість прийняття рішень за розсудом службової особи, відсутність звітності та контролю, у тому числі й морального у вигляді кодексів честі та поведінки службових осіб та ін.

Обстановка вчинення корупційних злочинів службовими особами детермінує також особливості провадження самих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини.

Так, з метою отримання достовірної інформації свідків корупційних злочинів доцільно поділити на групи залежно від ряду об'єктивних критеріїв.

За ознакою корпоративності інтересів під час вчинення корупційних злочинів в окрему групу свідків доцільно виділити осіб, які працюють з підозрюваним в одній установі. У свою чергу вони поділяються на тих, які перебувають у службовому підпорядкованні підозрюваного, та тих, які йому не підпорядковані. Іншою категорією є ті свідки, які не пов'язані з підозрюваним спільною трудовою діяльністю та будь-якою формою підпорядкування. За цією ж ознакою можна виділити третю групу свідків – особи, які не працюють спільно з суб'єктом корупційного злочину, але опосередковано можуть залежати від нього у силу наявних у нього владних повноважень, що певною мірою впливає на формування їх показань.

Такий поділ обумовлений необхідністю врахування відчуття підвладності, залежності, а нерідко і страху свідків за себе та своїх близьких через

широке коло владних повноважень та можливостей службової особи.

Вибираючи тактику допиту, допитуючий повинен враховувати, що свідок хоче чітко зрозуміти, з якою метою він запрошений на допит, щоб визначити межі спілкування та можливі варіанти відповідей. Зазначені межі встановлюються цим свідком за двома основними критеріями: по-перше, щоб задовольнити допитуючого, відповідаючи на його запитання, оскільки будь-який свідок, а особливо службова особа, відчуває моральну та юридичну відповідальність за дачу нею показань; по-друге, щоб зберегти можливості для подальшого свого «комфортного» існування в колективі установи та у відносинах із керівництвом.

Під час допиту свідка допитуючому не слід без необхідності акцентувати увагу на вчиненні злочину конкретною службовою особою або особою, яка ще не встановлена, але з якою свідок працює в одній організації. Мова повинна йти про фактичні обставини без їхньої правової кваліфікації, яка може тільки сковувати свідка, змушуючи його боятися торкатись явно кримінальної теми, внаслідок чого він надто контролюватиме свої показання.

При допиті, як і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, допитуючий повинен постійно звіряти досліджувані обставини справи з нормативними актами, що регулюють службові повноваження підозрюваного та установи, де він працює. Тобто за ініціативою допитуючого свідок (непомітно для нього) має давати показання за схемою: фактичні обставини – порушення конкретних правових норм про службові повноваження – заподіяння шкоди, передбаченої кримінальним законом.

Одночасно допитуючий повинен прагнути розширити межі показань, які свідок встановив собі на початку допиту. Це можна зробити, поставивши відповідні запитання, але не різкі, оскільки це може викликати у свідка лише протидію, що призведе до розвитку конфліктної ситуації, яка тягне за собою відмову від дачі показань чи дачу неправдивих показань. Розширювати показання слід за допомогою невеликих уточнень відповідей свідка, ненав'язливої демонстрації інших доказів чи документів, використання позитивних якостей допитуваної особи, згадки про несприятливі наслідки, у тому числі притягнення до кримінальної відповідальності за дачу неправдивих показань.

До окремої категорії свідків, які працюють разом з корупціонером в одній установі, але не зацікавлені в результатах розслідування, можна

віднести технічних працівників, молодший персонал та інших осіб, які також можуть повідомити окремі обставини справи. Одне з перших тактичних завдань у цьому випадку – якнайшвидше допитати таких свідків, щоб підозрюваний, або його оточення не зорієнтували їх на дачу неправдивих показань на свою користь.

Свідкам, які не пов'язані з підозрюваним спільною трудовою діяльністю, але залежать від нього через певні повноваження, перед допитом насамперед необхідно гарантувати їхню безпеку. Це пояснюється фактором корпоративного захисту винними особами своїх інтересів, які можуть протидіяти слідству, здійснюючи тиск на свідків.

При проведенні самого допиту рекомендується використовувати тактику отримання відомостей про обставини кримінального правопорушення, яка передбачає наступні рекомендації.

По-перше, перед допитом допитуючому рекомендується хоча б коротко поговорити зі свідком на вільні теми, оскільки нейтральна розмова забезпечує встановлення взаєморозуміння з допитуваним і дозволяє визначити його емоційний стан. Свідку доцільно роз'яснити особливості розслідуваного правопорушення, необхідність притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

По-друге, допитуючий повинен пояснити допитуваному, що розслідування здійснюється щодо досвідчених службових осіб державних органів, тому свідок має бути максимально зосереджений на розслідуванні, логічно та грамотно все пояснювати, поводитися впевнено та з гідністю.

Важливим для встановлення обставин криміногенного характеру є також допит підозрюваного. Показання останнього перш за все дозволяють не тільки висунути версії про причини та умови, які сприяли вчиненню ним корупційного правопорушення, а й визначити засоби їх перевірки. Крім того, обрана підозрюваним позиція дозволяє прогнозувати його подальші дії та запобігти їх шкідливим наслідкам, а також скласти психологічний портрет корупціонера з метою визначення можливих заходів профілактичного впливу на нього.

Як правило, корупціонери – особи з переважаючими раціональними рисами особистості, тому найефективніше на них діє пред'явлення доказів. Однак необхідно враховувати, що цей прийом також має бути спланований. Недопустиме пред'явлення сумнівних даних, не перевірених і не підтверджених іншими доказами, оскільки у такій ситуації суб'єкт буде впевнений у непоінформованості особи, яка здійснює розслідування, і може повідомити неправдиві відомості.

Важливим моментом підготовки до допиту є вивчення особи підозрюваного. Необхідно вже до першого допиту отримати відомості про освіту, сімейний стан, основні факти біографії, місце проживання та спосіб життя, склад сім'ї та заняття членів сім'ї, ділові та особисті зв'язки, хоббі, службове становище та обсяг повноважень, а також про особисті якості та психологічні особливості.

У разі затримання одночасно декількох підозрюваних у корупційному злочині необхідно вирішити питання черговості допитів. Цьому сприяє попередня робота з вивчення особистості суб'єктів та їх взаємовідносин. Слід враховувати виконувану ними роль у злочинній групі (основна або другорядна), а також наявність протиріч на користь різних суб'єктів. Як свідчать матеріали практики, більш охоче дають правдиві показання ті службові особи, які отримали неправомірну вигоду у вигляді подяки, не вимагали її і діяли відповідно до своїх службових повноважень.

Саме вони, як правило, повідомляють причини вчинення корупційного злочину, які дозволять виправдати або пояснити їх дії, намагаючись викликати співчуття та пом'якшити покарання.

Під час самого допиту з метою встановлення обставин, що були причиною чи сприяли вчиненню злочину, необхідно з'ясувати у підозрюваного організацію роботи державного органу чи установи, їх структуру, завдання та проблеми щодо їх вирішення, характеристика колективу, взаємовідносини працівників, обсяг повноважень службової особи, причини порушення процедури прийняття рішень та інші питання, що підлягають встановленню, але не викликають агресивних реакцій допитуваного. Важливо змусити допитуваного говорити, спілкуватися, що дозволить допитувачу скласти його психологічний портрет, допоможе встановити психологічний контакт, ініціювати ситуацію, коли людина бажає пояснити свою поведінку або спростовує думку допитуваного, але у будь-якому

випадку наводить аргументи, факти, називає джерела інформації та ін.

Висновки. Таким чином, у процесі розслідування корупційних злочинів важливе профілактичне значення має встановлення безпосередніх причин та умов їх вчинення. Основними напрямками вирішення вказаних завдань є вивчення психологічних особливостей підозрюваного та обстановки вчинення корупційного злочину.

Допит є однією зі слідчих (розшукових) дій, у процесі якої встановлюються обставини, які сприяють вчиненню корупційних кримінальних правопорушень. Такими обставинами найчастіше є психологічні особливості особистості корупціонера, які породжують у нього умисел на вчинення службового злочину, а також обстановка корупційного правопорушення, яка впливає на злочинну поведінку.

Важливе значення для отримання інформації про обставини криміногенного характеру має допит свідків корупційних злочинів. З метою отримання достовірних відомостей усіх їх доцільно поділити на групи. Основним критерієм такого поділу є службова підпорядкованість свідка підозрюваному у корупційному злочині.

Віднесення свідка до тієї чи іншої категорії обумовлює особливості вибору тактичних прийомів його допиту на кожній з його стадій.

Визначальним для допиту підозрюваного з метою встановлення причин та умов вчинення корупційного злочину є вивчення рівня його освіти, сімейного стану, основних фактів біографії, місця проживання та способу життя, складу сім'ї та занять членів сім'ї, ділових та особистих зв'язків, хоббі, службового становища та обсягу повноважень, а також особистих якостей та психологічних особливостей. Саме вказані обставини дозволяють допитувачу встановити мету та мотиви неправого використання особою службового становища з метою отримання неправомірної вигоди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Марко С. І. Тактичні особливості допиту свідків у кримінальних провадженнях про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2017. Вип. 2. С. 324–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2017_2_34
2. Кримінологія. Спеціальний курс зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. К.: Атіка, 2001. 368 с.
3. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.
4. Мартиненко В. О. Запобігання зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії та доктора наук: 081 – «Право». К., 2019. 245 с.
5. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.
6. Корж В. П. Криміналістична характеристика корупційних злочинів: теоретичні та практичні аспекти. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 66. 2021. С. 211–221. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/Korzhh.pdf>